

Д-р Александра Груевска-Дракулевски, вонреден професор¹

ЗЛОУПОТРЕБА НА ПОГОДНОСТИТЕ ОД СТРАНА НА ЗАТВОРЕНИЦИТЕ ВО ПЕНОЛОШКАТА ПРАКТИКА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1.02 Прегледна научна статија

УДК: 343.241-052:343.848(497.7)

Апстракт

Во трудот авторот се осврнува на особено значаен институт во процесот на остварување на ресоцијализацијата - доделувањето на погодности на затворениците, со посебен осврт на злоупотребата на погодностите од страна на затворениците во пенолошката практика на Република Македонија. Погодностите претставуваат мотив, поттик затвореникот активно да се ангажира во сопственото превоспитување. Основната функција на погодностите е да ги стимулира затворениците кон дисциплинарно и одговорно однесување и примерно залагање во работата и другите превоспитни активности во текот на издржувањето на казната. Во трудот авторот посебно се задржува на меѓународните стандарди и регулативата во Република Македонија што се однесува на условите и постапката за доделување погодности. Во посебно поглавје авторот прави анализа на бројот на доделени погодности во Република Македонија во периодот 2008-2016 година, како и на бројот за злоупотреба на погодностите од страна на затворениците. Авторот заклучува дека нашата пенолошка практика спрема погодностите има позитивен став бидејќи се покажува како многу погоден метод за работа со осудените лица, за негова проверка и поставување на проба. При одлучувањето за доделување погодности треба да се почитуваат пропишаните критериуми за нивно доделување и јасно да им се стави до знаење на затворениците дека тие самите со своето позитивно однесување треба да се изборат истите да ги добијат, односно дека нивното примерно однесување за време на издржувањето на казната затвор, нивниот активен ангажман во процесот на сопственото превоспитување, ќе им се исплати, бидејќи селективното доделување погодности може да има спротивен ефект. Со цел злоупотребата на доделените погодности да се сведе на минимум, потребно е секторот за ресоцијализација и Комисијата за погодности да направат соодветна проценка на однесувањето на затвореникот по добивањето на погодноста.

¹ Вонреден професор, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, Институт за казнено право, бул. „Гоце Делчев“ 9Б, 1000 Скопје, Република Македонија. Тел.: +389 70 378 555. Факс: +38923227549.

E-mail: aleksandra_gruevskadrakulevski@yahoo.com. (<http://www.pf.ukim.edu.mk/gruevska-drakulevski-dr-aleksandra/>).

Клучни зборови: погодности, ресоцијализација, превоспитување, затвореници, злоупотреба.

1. Вовед

Погодностите што им се доделуваат на осудените лица се значаен пенолошки институт за успешно остварување на процесот на ресоцијализација.² Основната функција на погодностите е да ги стимулира затворениците кон дисциплинарно и одговорно однесување и примерно залагање во работата и другите превоспитни активности во текот на издржувањето на казната.³

Погодностите претставуваат награда за затворениците бидејќи се однесуваат примерно, покажуваат иницијатива и позитивни резултати во превоспитувањето. Но, погодностите не треба да се поистоветуваат со правата на осуденото лице. Со овој институт всушност не се врши проширување на правата на осудените лица, туку на затворениците им се доделуваат награди, односно се поддржуваат заради нивните позитивни напори. Погодностите значат доделување признание на осуденото лице за напорите што ги чини во процесот на превоспитувањето, но и инструмент за индивидуализација на третманот. Тие претставуваат пенолошки инструмент што е успешно вграден во елементите за класификација на осудените лица со цел постојано да ги стимулира на позитивни активности.⁴

При користењето на овој институт, затворскиот персонал секогаш треба да ја има во предвид чувствителноста на затворениците спрема правдата и правичноста. Затоа, при нивното доделување од особено значење е да постојат изградени критериуми што им се познати на затворениците. Неправилното доделување на погодностите може да предизвика

² За ова в. повеќе: Gruevska-Drakulevski, Aleksandra (2013) "Granting Privileges to Prisoners in the Penological Practice of the Republic of Macedonia", in Iustinianus Primus Law Review, No. 8, winter 2013, Skopje: Faculty of Law "Iustinianus Primus" in Skopje.

³ За ова в. повеќе: Арнаудовски, Љ./ Груевска-Дракулевски, А. „Пенологија“ (прв и втор дел), Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, 2 Август С Штип, Скопје, 2013.

⁴ *Ibid.*

сосема спротивни ефекти во однесувањето, како на осудените лица во целина, така и на оние на кои им се доделени доколку не се стекнати врз позитивни резултати. Во тој случај, тие нема да се стимулираат на позитивни активности. Затоа, потребно е затворскиот персонал систематски да ја следи примената и доделувањето на погодностите и ефектите што произлегуваат од нив. Во согласност со тоа треба да се проширува и стеснува нивната примена. Од овие причини, доделувањето или одземањето на погодностите треба да биде регулирано со соодветен правен акт поставен врз објективни критериуми и со кој затворениците ќе бидат запознаени.⁵

Согласно извршното казнено право на Република Македонија, погодностите ги доделува директорот на установата по претходно мислење на стручен тим врз основа на процена на успешноста на програмата за ресоцијализација.

Новиот Закон за извршување на санкциите (ЗИС),⁶ прави значаен чекор во насока на разграничување на правата и погодностите на осудените лица и ги приближува погодностите кон нивната пенолошка суштина. Ова, од причина што во легислативата на извршување на санкциите и во пенитенцијарната практика, долго време не се правеше нужната разлика помеѓу овие два института. Тоа, имаше за последица правата да се остваруваа како погодности, со што во суштина се стеснуваа правата на затворениците.

Погодностите се оние методи на третман што претставуваат наградување (стимулирање) на затвореникот и негов ангажман во процесот на ресоцијализација, награда за добро однесување, како и залагање во сите активности, и тоа, работата, образованието, дисциплината, одговорноста итн. Погодностите ја зацврстуваат самодовербата на осудените лица во оспособувањето за живот на слобода во согласност со правниот поредок и граѓанските обврски.

Понатаму во трудот е направена анализа на одредбите за условите и постапката за доделување погодности на затворениците во македонското законодавство наспроти стандардите на ООН и Европската Унија. Исто така, направена е анализа на бројот на доделени погодности и нивна злоупотреба од страна на осудените лица во казнено-

⁵ *Ibid.*

⁶ В. Арнаудовски, Љ./ Груевска-Дракулевски, А. „Закон за извршување на санкциите: интегрален текст со предговор, кратки објаснувања и регистар на поимите со прилози“, Скопје: „Студиорум“ - Центар за регионални истражувања и соработка, 2011.
Закон за извршување на санкциите („Службен весник на Република Македонија“ бр. 2/2006, 57/2010, 170/2013, 43/2014, 166/2014, 33/2015 и 98/2015).

поправните и воспитно-поправните установи во Република Македонија во периодот 2008-2016 година.

2. Методи

За изработка на трудот, а тргнувајќи од погоре изнесените цели на истражувањето и утврдениот предмет и содржина применети се соодветни основни и посебни научно-истражувачки методи.

Нормативниот метод е користен во анализата на позитивните меѓународни и домашни правни норми со кои се регулира доделувањето погодности на затворениците. Извршена е правно-аналитичка интерпретација на законските прописи што се однесуваат на оваа проблематика. Дескриптивниот метод најде примена во објаснувањето и опишувањето на предметот на истражувањето. Споредбеноправниот (компаративниот) метод е користен заради споредување на македонското законодавство наспроти стандардите на ООН и Европската Унија.

Покрај теоретски дел, трудот содржи и емпириски дел кој овозможува да се изврши емпириска, егзактна проверка на поставените тези и изнесените ставови. Користени се официјални статистички податоци добиени од Годишни извештаи на Управата за извршување на санкциите на Република Македонија за работењето и состојбата во казнено-поправните и воспитно-поправните установи во Република Македонија за периодот 2008-2016 година. Собраните емпириски податоци се интерпретирани со спекулативен и логички пристап за суштината на доделувањето погодности на затворениците и нивната злоупотреба.

3. Погодности на осудените лица согласно меѓународните стандарди и извршното казнено право на Република Македонија

Начинот на користење на погодностите на осудени лица покрај со ЗИС се пропишува со **Правилникот за начинот на користење на погодности на осудени лица**⁷ и со **Куќниот**

⁷ Правилник за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011).

ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа.⁸
Истите се предвидуваат и со меѓународни стандарди.⁹

Значењето на доделувањето погодности е истакнато во Стандардните минимални правила за постапување со затвореници (Нелсон Мендела Правила) (СМППЗ НМП НМП).¹⁰ Така, во правилото 95 се истакнува дека во секоја установа треба да се развие систем на погодности (привилегии) соодветен за различните класи на затвореници и за различните методи на третман, со цел да се поттикне добро поведение, да се развие чувство на одговорност и да се обезбеди интерес и соработка на затворениците во нивниот третман.

Погодностите претставуваат збир на мерки за поттикнување на довербата на осуденото лице, ублажување на затворската дисциплина и негативните влијанија на затворањето, одржување на односите со семејството и надворешниот свет, поттикнување на учеството на осуденото лице во остварувањето на процесот на ресоцијализацијата, јакнење на одговорноста и самодовербата заради негово оспособување за живот во согласност со правниот поредок и исполнување на граѓанските обврски. На осудените лица можат да им се дадат одделни погодности за доброто поведение и залагање во работата, како и за поттикнување на добро однесување и за развивање на чувството за одговорност и за интерес и соработка во третманот што се спроведува во установата (в. член 153 став 1 ЗИС).

Погодностите се состојат од: *(1) ублажување на условите во установата и (2) почести контакти со надворешниот свет.* Видот и обемот на погодностите зависи од степенот на обезбедување и ограничување на слободата на движење на осуденото лице во установата, неговото поведение и постигнатите резултати во спроведувањето на индивидуалната програма за извршување на казната затвор. Трошоците настанати во врска со користењето на погодностите паѓаат на товар на осуденото лице (в. член 153 ЗИС).

Погодности кои се состојат од ублажување на условите во установата се:

- уредување на животниот простор со лични предмети и

⁸ Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда.

⁹ В. правило бр. 70 СМППЗ НМП.

¹⁰ **Стандардни минимални правила за постапување со затворениците на Обединетите нации (Нелсон Мендела Правила)**, Резолуција усвоена од Генералното собрание на 17 декември 2015 година [согласно извештајот на третиот комитет (A/70/490)]. [United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2015 [on the report of the Third Committee (A/70/490)]. Accessed on 17.4.2018.

- почесто примање на пратки и примање на пратки со поголема тежина (в. член 153-а став 1 ЗИС).

Уредувањето на животниот простор со лични предмети се состои во овозможување осуденото лице да го уреди животниот простор во казнено-поправната установа со: фотографии, слики, собно цвеќе, предмети, сопствено ќебе, ТВ апарат, аудио апарати (радиоапарат, МПЗ) или други работи кои ги изработило осуденото лице во своето слободно време кои се со примерна етичка содржина и со кои не се нарушува функционалноста на животниот простор, кои не им пречат на останатите осудени лица кои престојуваат во истата просторија и не е во спротивност со одредбите од Куќниот ред на Установата. Со оваа погодност може да се стекнат осудените лица со престој во групите В1, В2, В3, Б1, Б2 и А, доколку ги исполнува условите за користење погодности.¹¹

Осуденото лице може да прима една пратка повеќе од предвидениот број на пратки утврден со Куќниот ред на установата во текот на еден месец, чија тежина не може да биде поголема од 10 кг. Примањето на пратки со поголема тежина се состои од можноста осуденото лице да прими една пратка повеќе од предвидениот број на пратки утврден со Куќниот ред на установата, чија тежина не може да биде поголема од 15 кг.¹²

Со погодноста примање на една пратка повеќе од предвидениот број чија тежина не може да биде поголема од 10 кг. може да се стекнат осудените лица со престој во групите В1, В2, В3, Б1, Б2 и А, доколку ги исполнуваат условите за користење погодности. Со погодноста примање на пратки со поголема тежина, чија тежина не може да биде поголема од 15 кг. може да се стекнат осудени лица со престој во групите В1, В2, В3, Б1, Б2 и А, доколку ги исполнуваат условите за користење погодности.¹³

Погодности кои се состојат од почести контакти со надворешниот свет се:

- *продолжени посети или посети без надзор во просториите на установата,*
- *телефонирање без надзор,*
- *престој со брачен или вонбрачен другар во посебна просторија без надзор,*

¹¹ В. Правилник за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011), член 2; Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 84.

¹² В. Правилник за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011), член 3.

¹³ В. Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 85.

- посети надвор од просториите на установата,
- слободен излез од установата до 7 часа,
- отсуство до 15 дена во текот на годината, со тоа што отсуството во текот на месецот не може да биде подолго од три дена и
- целосно или делумно користење на одморот надвор од установата.

На осуденото лице може да му се одобри користење на продолжени посети во траење од 90 минути во деновите предвидени со Куќниот ред на установата. На осуденото лице може да му се одобри посета без надзор во просториите на установата во траење до 60 минути во деновите предвидени со Куќниот ред на установата.¹⁴

Со погодност продолжени посети во траење од 90 минути може да се стекнат осудените лица со престој во групите В1, В2, В3, Б1, Б2 и А, доколку ги исполнуваат условите за користење погодности. Со погодноста посета без надзор во траење од 60 минути може да се стекнат осудените лица со престој во групите В3, Б1 и Б2.¹⁵

На осуденото лице може да му се одобри телефонирање без надзор најмногу четири пати во текот на месецот во време определено со Куќниот ред на установата.¹⁶

Со оваа погодност може да се стекнат осудените лица со престој во групите В3, Б1 и Б2, доколку ги исполнуваат условите за користење погодности.¹⁷

Осуденото лице може да престојува со брачниот или вонбрачниот другар во посебна просторија без надзор по два месеци од извршената класификација и тоа во траење од 90 минути во текот на еден месец во деновите предвидени со Куќниот ред на установата. Со погодноста осуденото лице може да се стекне доколку достави извод од матична книга на венчаните. Осуденото лице може да престојува со вонбрачниот другар во посебна просторија без надзор доколку го пријави својот вонбрачен другар со изјава која своерачно

¹⁴ Правилникот за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011), член 2; Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 4.

¹⁵ Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 86.

¹⁶ Правилникот за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011), член 2; Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 5.

¹⁷ Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 87.

ја потпишува во текот на престојот во приемното одделение, а вонбрачниот другар треба да обезбеди изјава заверена на нотар и да ја достави до установата.¹⁸

Осуденото лице може да престојува со брачен или вонбрачен другар во посебна просторија во установата без надзор по два месеци од извршената класификација и тоа во траење од 90 минути во текот на еден месец. Директорот на установата со одлука ги уредува деновите за реализација на оваа погодност. Со оваа погодност може да се стекнат осудените лица со престој во групите В1, В2, В3 и Б1, доколку ги исполнуваат условите за користење погодности.¹⁹

На осуденото лице може да му се одобри користење на посети надвор од просториите на установата со посетител во траење од четири часа во текот на еден месец во општината каде што се наоѓа седиштето на установата. Посетител може да биде лице од потесното семејство на осуденото лице или лице кое претходно е пријавено во картонот за посети.²⁰

Со оваа погодност може да се стекнат осудените лица со престој во групите В3, Б2 и А, доколку ги исполнуваат условите за користење погодности и издржале најмалку: 1/3 од изречената казна затвор за осудени лица со престој во група В3; 1/6 од изречената казна затвор за осудени лица со престој во група Б2; 30 дена по извршена класификација за осудени лица со престој во групата А.²¹

На осуденото лице може да му се одобри слободен излез од установата до седум часа во општината каде што се наоѓа седиштето на установата или во местото на живеење.²²

Со погодноста слободен излез од установата до 7 часа може да се стекнат осудените лица со престој во групите В3, Б2 и А, доколку ги исполнуваат условите за користење погодности и издржале најмалку: 1/3 од изречената казна затвор за осудени лица со престој

¹⁸ Правилникот за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011), член 2; Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 6.

¹⁹ Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 88.

²⁰ Правилникот за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011), член 2; Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 7.

²¹ Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 89.

²² Правилникот за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011), член 2; Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 8.

во група В3, 1/6 од изречената казна затвор за осудени лицасо престој во група Б2; 30 дена по извршена класификација за осудени лица со престој во групата А.

Осудените лица кои ги исполнуваат условите можат да ја користат оваа погодност по изминати: 60 дена од претходното користење на овој вид на погодност за осудени лица со престој во група В3; 45 дена од претходното користење на овој вид на погодност за осудени лица со престој во група Б2; 30 дена од претходното користење на овој вид на погодност за осудени лица со престој во група А.²³

На осуденото лице може да му се одобри отсуство до 15 дена во текот на годината во местото на живеење или во друго место што претходно го најавил, со тоа што отсуството во текот на месецот не може да биде подолго од три дена.²⁴

Со оваа погодност може да се стекнат осудените лица со престој во групите В3, Б2 и А, доколку ги исполнуваат условите за користење погодности и издржале најмалку: 1/3 од изречената казна затвор, осудените лица со престој во група В3; 1/6 од изречената казна затвор, осудените лица со престој во група Б2; 30 дена по извршена класификација, осудените лица со престој во група А.

Осудените лица кои ги исполнуваат условите можат да ја користат оваа погодност по изминати: 60 дена од претходното користење на овој вид на погодност за осудени лица со престој во група В3; 45 дена од претходното користење на овој вид на погодност за осудени лица со престој во група Б2; 30 дена од претходното користење на овој вид на погодност за осудени лица со престој во група А.²⁵

Осуденото лице може целосно или делумно да го користи одморот надвор од установата доколку е непрекинато работно ангажирано повеќе од шест месеци. Бројот на денови што може да ги користи осуденото лице од првиот дел од одморот не може да биде помал од 12 дена. Осуденото лице може да ја користи погодноста во местото на живеење или во друго место што претходно го најавил.²⁶

²³ Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 90.

²⁴ Правилникот за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011), член 2; Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 9.

²⁵ Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 91.

²⁶ Правилникот за начинот на користење на погодности на осудени лица („Службен весник на Република Македонија“ бр.173/2011), член 2; Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 10.

Со погодноста целосно или делумно користење на одморот надвор од установата може да се стекне осудено лице со престој во групите Б2 и А, доколку е непрекинато работното ангажирано повеќе од 6 месеци во текот на една пенолошка година и доколку ги исполнува условите за користење погодности. Бројот на денови што може да ги користи осуденото лице од првиот дел од одморот не може да биде помал од 12 дена.²⁷

Услови кои треба да ги исполни осуденото лице за да може да му се дадат определени погодности се:

- добро поведение, кое опфаќа давање на позитивен пример во средината и примерно однесување;
- залагање во работата, кое опфаќа извршување на дадените задачи и самоиницијативност во нивната реализација;
- потикнување на добро однесување;
- изградено чувство на одговорност и
- поддржување на интересот и соработката во третманот што се спроведува во установата.²⁸

Погодностите кои осуденото лице може да ги користи во и надвор од установата се сметаат во рамките на една пенолошка година. Пенолошка година е времето од денот на почетокот на издржување на казната затвор до истиот ден наредната година.²⁹

За осудено лице кое пред издржување на казната затвор, издржало мерка притвор, времето потребно за стекнување на погодност или прогресирање во одделение од полиберален вид во установата или во установа од полиберален вид се смета од денот на почетокот на издржување на казната затвор, без да се зема во вид времето поминато во притвор.³⁰

Заради неоправдано доцнење при враќање од излез надвор од установата повеќе од 24 часа, директорот на установата ќе издаде наредба за распишување потерница. Времето на неоправданото доцнење од излезот надвор од установата подолго од 24 часа не се смета во издржувањето на казната (в. член 153-а став 3 и 4 ЗИС).

²⁷ Куќен ред за осудените лица кои издржуваат казна затвор во казнено-поправна установа, јануари 2012 година, Министерство за правда, член 92.

²⁸ *Ibid.*, член 81.

²⁹ *Ibid.*, член 93.

³⁰ *Ibid.*, член 94.

За погодноста со решение одлучува директорот на установата, по претходно мислење на стручен тим врз основа на процена на успешноста на програмата за ресоцијализација. При одлучувањето за погодноста директорот на установата ќе се раководи од начелото на индивидуализација на извршувањето на казната затвор. Директорот на установата при одлучувањето за погодноста одлучува и за потребата од надзор и за надоместокот на трошоците. Начинот на користење на погодностите на предлог на директорот на управата го определува министерот за правда (в. член 153-б ЗИС).

Директорот на установата со решение формира Комисија за погодности. Комисијата за погодности е составена од претседател и двајца членови, кои имаат свои заменици од соодветните сектори. Членови на Комисијата за погодности се службено лице од секторот за ресоцијализација и од секторот за обезбедување од редот на стручни или раководни државни службеници. Доколку член на Комисијата е службеното лице кое ја води третманската група на осуденото лице и кое го доставило предлогот со соодветно образложение за основаноста за користење на погодностите од страна на тоа осудено лице, во тој случај службеното лице се иззема од постапката и при одлучувањето го заменува неговиот заменик од соодветниот сектор. Претседател на Комисијата за погодности е раководителот на секторот за ресоцијализација.³¹

Службените лица од секторот за ресоцијализација кои ја реализираат програмата за третман на осудени лица изготвуваат предлог со соодветно образложение за основаноста за користење на погодностите. Службените лица од секторот за ресоцијализација предлогот го доставуваат до Комисијата на погодности. Комисијата за погодности доставува мислење до директорот на установата за основаноста на предлогот. По мислењето на Комисијата за погодности одлучува директорот на установата.³²

4. Број на доделени погодности и нивна злоупотреба од страна на затворениците во казнено-поправните установи во Република Македонија (2008-2016)

(резултати од истражувањето, анализа и дискусија)

³¹ *Ibid.*, член 82.

³² *Ibid.*, член 83.

Анализата на податоците за доделени погодности во Република Македонија за периодот 2008-2016 година покажува дека бројот на погодности кои осудените лица ги користеле во 2009 година е значително зголемен во однос на 2008 година, а бројот на доделени погодности во 2010 во однос на 2009 година бележи пад. Исто така, бројот на доделени погодности во 2012 година споредено со 2010 забележува пад. Податоците за 2011 година не се анализирани од причина што Управата за извршување санкции (УИС) во Годишниот извештај за работењето и состојбата во КПУ и ВПУ во Република Македонија за 2011 година не дава целосни податоци. Исто така, во годишните извештаите на УИС нема податоци за бројот на доделени погодности за 2013, 2014, 2015 и 2016 година.

Анализата на податоците покажува дека низ годините најчесто користена погодност е отсуство до 15 дена во текот на годината, со тоа што отсуството во текот на месецот не може да биде подолго од три дена. Во 2008 година 68,41% од доделените погодности биле отсуство до 15 дена во текот на годината, во 2009 година - 76,66%, а во 2010 година доделувањето на оваа погодност драстично опаѓа и изнесува 29,86% од вкупно користените погодности. Во 2012 година изнесува 32,05% од вкупниот број доделени погодности. Во 2010 година најчесто доделувана погодност била престој со брачен или вонбрачен другар во посебна просторија без надзор (41,03%) што претставува драстично зголемување во однос на претходните години, 2008 година (2,63%) и во 2009 година (0,27%). Во 2011 година оваа погодност е доделена во 6,99%. Често доделувани погодности се и слободен излез од установата до 7 часа, како и целосно или делумно користење на одмор надвор од установата.

Во текот на 2011 година годишен одмор, како погодност надвор на установата година користеле 916 осудени лица, од кои најголемиот дел (847 осудени лица), ја оправдале довербата и навремено се вратиле во установата, 21 осудено лице се вратиле со задоцнување во установата, 9 осудени лица биле приведени, додека 12 осудени лица не се вратиле и се во бегство. Исто така, најголем дел од осудените лица користеле погодност отсуство до 15 дена во текот на годината, со тоа што отсуството во текот на месецот не може да биде подолго од три дена, како и слободен излез од установата до 7 часа. Податоците во целост се презентирани во табела 1.

Во 2012 година најчесто доделувана погодност е уредување на животниот простор со лични предмети што најчесто им била доделувана на затвореници со престој во затворени одделенија во установите (523 затвореници), понатаму, им била доделена на 232 осудени

лица од полуотворените одделенија и на 125 осудени лица кои казната ја издржувале во отворените одделенија во установите. Погодноста за почесто примање на пратки и примање на пратки со поголема тежина била дозволена во 1010 случаи и тоа најчесто на осудените лица кои издржуваат казна затвор во затвореното одделение (675), во 285 случаи е дозволена на осудени лица кои казната ка издржуваат во полуотвореното одделение и во 50 случаи на осудени лица кои казната ја издржуваат во отвореното одделение. Од погодностите кои се однесуваат на почести контакти со надворешниот свет, во најголем број случаи осудените лица ја користеле погодноста отсуство до 15 дена во текот на годината (која на осудените лица им била овозможена во 3557 случаи) (В. Табела 1).

Табела 1. Број на доделени погодности за периодот 2008-2016 година во казнено-поправните установи во Република Македонија.

Вид на погодност	Број на погодности (2008)	%	Број на погодности (2009)	%	Број на погодности (2010)	%	Број на погодности (2011) ³³	%	Број на погодности (2012)	%	Број на погодности (2013) ³⁴	%	Број на погодности (2014) ³⁵	%	Број на погодности (2015) ³⁶	%	Број на погодности (2016) ³⁷	%
ПОГОДНОСТИ КОИ СЕ СОСТОЈАТ ОД УБЛАЖУВАЊЕ НА УСЛОВИТЕ ВО УСТАНОВАТА																		
Уредување на животниот простор со лични предмети	/		/		380	3,03			880	7,93								
Почесто примање на пратки и примање на пратки со поголема тежина	/		/		100	0,80			1010	9,10								
ПОГОДНОСТИ КОИ СЕ СОСТОЈАТ ОД ПОЧЕСТИ КОНТАКТИ СО НАДВОРЕШНИОТ СВЕТ																		
Продолжени посети и посети без надзор	181	2,46	1574	10,65	278	2,22			755	6,80								
Телефонирање без надзор	/	/	/	/	254	2,03			1261	11,36								

³³ Податоците за 2011 година се нецелосни во Годишниот извештај за работењето и состојбата во КПУ и ВПУ во Република Македонија за 2011 година.

³⁴ Нема податоци во Годишниот извештај за работењето и состојбата во КПУ и ВПУ во Република Македонија за 2013 година.

³⁵ Нема податоци во Годишниот извештај за работењето и состојбата во КПУ и ВПУ во Република Македонија за 2014 година.

³⁶ Нема податоци во Годишниот извештај за работењето и состојбата во КПУ и ВПУ во Република Македонија за 2015 година.

³⁷ Нема податоци во Годишниот извештај за работењето и состојбата во КПУ и ВПУ во Република Македонија за 2016 година.

Престој со брачен или вибрачен другар во посебна просторија без надзор	193	2,63	40	0,27	5147	41,03			776	6,99							
Посети надвор од просториите на установата	411	5,59	36	0,24	27	0,22			68	0,61							
Слободен излез од установата до 7 часа	885	12,04	1039	7,03	1122	8,95			1580	14,24							
Отсуство до 15 дена во текот на годината, со тоа што отсуството во текот на месецот не може да биде подолго од три дена	5028	68,41	11333	76,66	3745	29,86			3557	32,05							
Целосно користење на одмор надвор од установата	359	4,88	384	2,60	1490*	11,88	916		1212*	10,92							
Делумно користење на одморот надвор од установата	293	3,99	377	2,55	/	/			/	/							
Вкупно	7350	100,00	14783	100,00	12543	100,00			11099	100,00							

* Податоците се за целосно или делумно користење на излез надвор од установата.

Извор: Годишни извештаи на Управата за извршување на санкциите на Република Македонија за работењето и состојбата во казнено-поправните и воспитно-поправните установи во Република Македонија за 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 и 2016 година.³⁸

Пенолошката практика на Република Македонија забележува многу случаи на злоупотреба на доделените погодности, особено злоупотреба на погодноста отсуство до 15 дена во текот на годината, со тоа што отсуството во текот на месецот не може да биде подолго од три дена. Бидејќи податоците според Годишните извештаи на Управата за извршување на санкциите на Република Македонија за нивната работа и условите во казнено-поправните и воспитно-образовните установи во Република Македонија за 2008,

³⁸ <http://www.pravda.gov.mk/tekstoviuis.asp?lang=mak&id=godizv>. Пристапено на 17.4.2018 година.

2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 и 2016 година не се конзистентни и целосни, тие се анализираат за секоја година посебно.

Во текот на 2008 година имало вкупно 108 бегства на осудени лица, од кои 16 оддалечувања од рамките на установата, а останатите не се вратиле од домашно отсуство. Од вкупниот број осудени лица кои биле во бегство 79 се вратени, односно приведени од страна на Министерството за внатрешни работи, додека 29 лица останале во бегство.³⁹

Во текот на 2009 година имало вкупно 143 оддалечувања на осудени лица односно во 59 случаи осудените лица извршиле оддалечување од рамките на отвореното одделение на казнено поправните установи, 75 осудени лица не се вратиле од користње на погодност – домашно отсуство, 3 осудени лица не се вратиле од болничко лекување, додека 6 осудени лица кои биле работно ангажирани не се вратиле во казнено-поправната установа од работа. Од вкупниот број осудени лица 104 се вратени, односно приведени од страна на Министерството за внатрешни работи, додека останатите останале во бегство.⁴⁰

Годишен одмор, како погодност надвор на установата во текот на 2011 година користеле 916 осудени лица, од кои најголемиот дел (847 осудени лица), ја оправдале довербата и навремено се вратиле во установата, 21 осудено лице се вратиле со задоцнување во установата, 9 осудени лица биле приведени, додека 12 осудени лица не се вратиле и се во бегство. Исто така, најголем дел од осудените лица користеле погодност отсуство до 15 дена во текот на годината, со тоа што отсуството во текот на месецот не може да биде подолго од три дена, како и слободен излез од установата до 7 часа.⁴¹

Во текот на 2012 година имало вкупно 1,066 дисциплински прекршоци, 59 бегства од затвор и 184 злоупотреби на доделени погодности.

Следно, бројот и видовите на дисциплински казни се анализирани со цел да се изведат некои заклучоци кои се однесуваат на злоупотребата на доделените погодности. Еден од видовите на дисциплинска казна што е предвиден во нашето законодавство е ограничување на доделените погодности до три месеци, ако осудениот ги злоупотребил дадените погодности. Податоците покажуваат дека со текот на годините, процентот на

³⁹ Годишен извештај на Управата за извршување санкции за работата и состојбата на казнено-поправните и воспитно-поправните установи во Република Македонија за 2008 година.

⁴⁰ Годишен извештај на Управата за извршување санкции за работата и состојбата на казнено-поправните и воспитно-поправните установи во Република Македонија за 2009 година.

⁴¹ Годишен извештај на Управата за извршување санкции за работата и состојбата на казнено-поправните и воспитно-поправните установи во Република Македонија за 2010 година.

изрекување на овој вид дисциплинска казна се движи од најниските 5,72% во 2011 година до високи 22,36% во 2012 година. Во 2008 година тој изнесувал 9,30%, во 2009 година - 13,46%, а во 2010 - 7,69 %. Големиот пораст на изрекувањето на овој вид дисциплинска казна во 2012 година доведува до заклучок дека доделените погодности сè повеќе и повеќе се злоупотребуваат со текот на годините. Не може да се изведе конзистентен заклучок за злоупотребата на доделените погодности само со овие бројки, бидејќи немаме релевантни податоци колку од најчесто изречените дисциплински казни, осврнувајќи се на самицата во траење од 3 до 15 дена со или без право на работа, била изречена за злоупотреба на доделените погодности. Во Табела 2 се анализирани податоците за бројот на изречени дисциплински казни за периодот 2008-2016 година во казнено-поправните установи во Република Македонија, со тоа што во годишните извештаите на УИС нема податоци за бројот на дисциплински казни за 2013, 2014, 2015 и 2016 година (в. Табела 2).

Табела 2. Број на дисциплински казни за периодот 2008-2016 година во казнено-поправните установи во Република Македонија

Вид на дисциплинска мерка	Број на дисциплински мерки (2008)	%	Број на дисциплински мерки (2009)	%	Број на дисциплински мерки (2010)	%	Број на дисциплински мерки (2011)	%	Број на дисциплински мерки (2012)	%	Број на дисциплински мерки (2013)	%	Број на дисциплински мерки (2014)	%	Број на дисциплински мерки (2015)	%	Број на дисциплински мерки (2016)	%
Опомена	45	3,80	40	3,15	28	2,34	/	/	114	9,34								
Јавна опомена	257	21,72	175	13,78	135	11,29	163	13,50	138	11,30								
Одземање на дел од надоместокот за работа во висина до 20%	2	0,17	12	0,94	18	1,51	31	2,57	130	10,65								
Ограничување на доделување на погодности до три месеца, ако	110	9,30	171	13,46	92	7,69	69	5,72	273	22,36								

осудени т ги злоупотр ебил дадените погоднос ти																		
Упатува ње во самица од три до 15 дена со и без право на работа	769 (13 + 756)	65,00	872 (6 + 866)	68, 66	923 (101 + 822)	77, 17	944	78, 21	566	46, 36								
Вкупно	1183	100	1270	100	1196	100	1207	100	1221	100								

Извор: Годишни извештаи на Управата за извршување на санкциите на Република Македонија за работењето и состојбата во казнено-поправните и воспитно-поправните установи во Република Македонија за 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 и 2016 година.⁴²

Весниците се полни со стории за злоупотреба на погодности што им се доделуваат на затворениците, најчесто за злоупотреба на погодноста, отсуство до 15 дена во текот на годината. Некои од насловите во вестите се: „Затвореник на викенд отсуство ја ограбил Стопанска банка во Буњаковец“,⁴³ „Тројца затвореници слободно шетаат – побегнаа од Идризово“,⁴⁴ „Убиец, разбојник и крадец не се вратиле од викенд во затвор“,⁴⁵ „Затвореник на викенд-отсуство ограбил аптека“,⁴⁶ " Отиде на одмор, но не се вратив во Идризово ",⁴⁷

⁴² <http://www.pravda.gov.mk/tekstoviuis.asp?lang=mak&id=godizv>. Пристапено на 17.4.2018 година.

⁴³ Макфакс, „Затвореник на викенд отсуство ја ограбил Стопанска банка во Буњаковец“, 20 јануари 2013 година. (<http://m.kajgana.com/zatvorenik-na-vikend-otsustvo-ja-ograbil-stopanska-banka-vo-bunjakovec>). (Пристапено на 28.9.2013)

⁴⁴ Сител, „Тројца затвореници слободно шетаат – побегнаа од Идризово“, 13.08.2013 година. (<http://www.sitel.com.mk/mk/trojca-zatvorenici-slobodno-shetaat-pobegnaa-od-idrizovo-0>). (Пристапено на 28.9.2013)

⁴⁵ Нова Македонија, „Убиец, разбојник и крадец не се вратиле од викенд во затвор“, 13.08.2013 година. (<http://www.novamakedonija.com.mk/DetalNewsInstant.asp?vestInstant=22635>). (Пристапено на 28.9.2013)

⁴⁶ Дневник, „Затвореник на викенд-отсуство ограбил аптека“, 23.9.2013 година. (<http://daily.mk/forward/1829376/zatvorenik-na-vikendotsustvo-ograbil-apteka>). (Пристапено на 28.9.2013)

⁴⁷ Дневник, „Излегол на отсуство, но не се вратил во Идризово“, 13.08.2013 година. (www.dnevnik.com.mk). (Пристапено на 28.9.2013)

„Затвореник загина на викенд-отсуство“;⁴⁸ „Затвореник на отсуство убил баба“;⁴⁹ „Затвореник на викенд отсуство измамил таксист“;⁵⁰ итн.

Ова се само мал број злоупотреби на доделените погодности, особено, погодноста отсуство до 15 дена во текот на годината, со тоа што отсуството во текот на месецот не може да биде подолго од три дена. Иако, ова се изолирани случаи, не може да се генерализира дека овие погодности не треба да се доделуваат, но заклучокот е дека доделените погодности бараат поголемо вклучување на секторот за ресоцијализација и Комисијата за погодности за правилно оценување на однесувањето на затвореникот на кое му е доделена погодност. Секторот за ресоцијализација и Комисијата за погодности треба секогаш да ги имаат предвид условите што затвореникот треба да ги исполни со цел да му биде доделена погодност. Напротив, ако не се направи соодветна проценка на однесувањето на затвореникот откако ќе ја добие погодноста, поголема е можноста за злоупотреба на истата.

Поради сензационалното известување на медиумите за случаи на злоупотреба на доделените погодности на затворениците, јавноста има негативен став кон истите, особено кон викенд отсуствата, користењето одмор надвор од установата, итн. Сепак, погодностите се важен институт во процесот на успешна ресоцијализација. Тие се мотив, поттик за затворениците активно да се вклучат во сопствената ресоцијализација. Оттука, јавноста треба да биде убедена дека злоупотребата се случува во поединечни случаи и не треба да се изведуваат општи заклучоци.

Друго прашање што отвара дилема се однесува на осудените лица кои биле во притвор пред да бидат упатени на издржување на казната затвор. Имено, времето потребно за доделување погодност или прогресирање во одделение од полиберален тип на институција или во институција од полиберален вид, се смета од датумот на неговото упатување во казнено-поправна установа, без да се земе во предвид времето поминато во притвор. Бидејќи во Република Македонија траењето на притворот е премногу долго (во

⁴⁸ Дневник, „Затвореник загина на викенд-отсуство“, 26 Јуни 2012 година. (<http://bukvar.mk/news/zatvorenik-zagina-na-vikendotsustvo?newsid=JUMW>). (Пристапено на 28.9.2013)

⁴⁹ Нова Македонија, „Затвореник на отсуство убил баба“, 13.1.2011 година. (<http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=1131192644&id=12&setIzdanie=22180>). (Пристапено на 28.9.2013)

⁵⁰ Daily.mk, „Затвореник на викенд отсуство измамил таксист“, 9.9.2013 година. (<http://daily.mk/forward/115255/zatvorenik-na-vikendotsustvo-izmamil-taksist>). (Пристапено на 28.9.2013)

многу случаи притворот е во максимална должина),⁵¹ оваа одредба треба да се ревидира. Имено, дури и Кривичниот законик⁵² на Република Македонија предвидува дека времето поминато во притвор, како и секое лишување од слобода во врска со кривично дело, се засметуваат во изречената казна затвор, малолетнички затвор и парична казна (член 47 став 1 КЗМ). При секое засметување се изедначува ден на притвор, ден на лишување од слобода, ден на малолетнички затвор, ден на затвор и една дневна глоба или 20 евра во денарска противвредност (член 47 став 3 КЗМ).

Оттука, осудениот го исполнува формалниот критериум. Освен тоа, пенолошката теорија секогаш укажува дека процесот на ресоцијализација треба да започне уште веднаш кога осомниченото лице е уапсено, преку процесот на истрага, времето поминато во притвор, потоа, во текот на издржувањето на казната затвор, и продолжува по неговото ослободување од казнено-поправната установа преку пост-пеналната помош. Фактот што во практика истото не се прави, не е изговор да се има ваква регулатива дека времето потребно за давање погодност се смета од денот на неговото упатување во казнено-поправната установа, без да се земе во предвид времето поминато во притвор. Во оваа насока е и препораката на КПТ, според која треба да се преземат сите неопходни чекори за да обезбедат образовни, културни и спортски активности за лицата во притвор со цел да им се овозможи да поминуваат разумен дел од денот надвор од ќелиите. При следната новела на ЗИС и на подзаконските акти со кои се уредува доделувањето погодности мора да се земат во предвид овие забелешки.

Покрај тоа, исполнувањето на формалниот критериум за доделување на погодности не значи дека на осуденото лице автоматски треба да му биде доделена погодност. Да не го забораваме материјалниот критериум кој осуденото лице треба да го исполнува за да може да добие погодност, како што е, на пример, добро однесување, залагање во работата поттикнување на добро однесување, изградено чувство на одговорност и поддржување на

⁵¹ Така, според податоците од Управата за извршување санкции најголемиот број од изречени притвори се со траење 120-150 дена и над 150 дена. За ова в. повеќе Груевска-Дракулевски, Александра (2015) „Извршување на мерката притвор во притворските одделенија на затворите во Република Македонија: Положбата на притворените лица во Република Македонија *de jure* и *de facto*“, Македонска ревија за казнено право и криминологија ISSN 1409-5327, год.22, бр.1, 2016, Здружение за кривично право и криминологија, 2 Август С Штип, Скопје (стр. 235-273).

⁵² Кривичен законик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015 и 226/2015).

интересот и соработката во третманот што се спроведува во установата. Оттука, секторот за ресоцијализација и Комисијата за погодности треба секогаш да ги имаат предвид условите што затвореникот треба да ги исполни за да му биде доделена погодност со цел можноста за злоупотреба на истата да се сведе на минимум.

Заклучок

Погодностите претставуваат многу погоден метод за враќање на самовербата на осуденото лице. Комисијата што одлучува за доделување на погодности секогаш треба да води сметка за позитивните и негативните ефекти од примената на истите.

Нашата пенолошка практика спрема погодностите има позитивен став бидејќи се покажува како многу погоден метод за работа со осудените лица, за негова проверка и поставување на проба. Тоа, од причина што осудените лица во позитивните настојувања не се покажуваат многу истрајни, а секогаш се неопходни нови стимули во тие напори. При доделувањето на погодностите, позитивна практика е да се изврши консултација со сите службени лица што работат на превоспитувањето на осуденото лице. На овој начин се зголемува одговорноста на затвореникот на кој му се доделени погодностите, но и на оние што учествуваат во предлагањето и одлучувањето за доделување на истите. Облиците и видовите на погодностите што ги доделува директорот на установата, треба постојано да се прошируваат и збогатуваат, опфаќајќи ги сите облици и видови на ангажман на осуденото лице во КПУ.

Доделувањето на погодностите е значаен институт во процесот на остварување на ресоцијализацијата. Истите претставуваат мотив, поттик затвореникот активно да се ангажира во сопственото превоспитување.

Начинот и критериумите за доделување погодности треба да им бидат познати на затворениците и истите треба да бидат унифицирани за сите затвореници, бидејќи селективното доделување погодности може да има спротивен ефект.

Доделувањето на погодности како што се слободен излез од установата до 7 часа, отсуство до 15 дена во текот на годината и целосно или делумно користење на одмор надвор од установата се начин да се провери дали ресоцијализацијата ги дава очекуваните резултати. При користењето токму на овие погодности затвореникот е ставен пред

искушението истите да ги злоупотреби или да ја оправда довербата заради која му била доделена некоја од овие видови погодност. Друга позитивна страна на овие погодности е фактот што затвореникот ќе ги почувствува позитивните ефекти од престојот со своето семејство и се очекува тоа да биде дополнителен стимул активно да се вклучи во сопственото превоспитување по враќањето назад во установата, а од друга страна, овие погодности во одредена мера значително ги намалуваат затворските депривации што нужно ги чувствува секој затвореник.

Понатаму, често треба да се доделуваат и нововведените погодности, погодности што се состојат од ублажување на условите во установата, како што се уредување на животниот простор со лични предмети и почесто примање на пратки и примање на пратки со поголема тежина, како и погодностите продолжени посети или посети без надзор во просториите на установата, телефонирање без надзор, престој со брачен или вонбрачен другар во посебна просторија без надзор, посети надвор од просториите на установата, што, исто така, оди во прилог на намалување на затворските депривации.

Секако, при одлучувањето за доделување погодности треба да се почитуваат пропишаните критериуми за нивно доделување и јасно да им се стави до знаење на затворениците дека тие самите со своето позитивно однесување треба да се изборат истите да ги добијат, односно дека нивното примерно однесување за време на издржувањето на казната затвор, нивниот активен ангажман во процесот на сопственото превоспитување, ќе им се исплати.

Со цел злоупотребата на доделените погодности да се сведен на минимум, потребно е секторот за ресоцијализација и Комисијата за погодности да направат соодветна проценка на однесувањето на затвореникот по добивањето на погодноста.

**ABUSE OF PRIVILEGES OF PRISONERS IN THE PENOLOGICAL PRACTICE IN
THE REPUBLIC OF MACEDONIA**

**1.02 Review Article
UDK: 343.241-052:343.848(497.7)**

Summary

The author of the paper addresses a very important institute in the process of re-socialization of prisoners - the granting of privileges to prisoners. Privileges of prisoners are incentive that motivates prisoners to actively engage in their own rehabilitation. The basic function of privileges is to stimulate inmates to a disciplinary and responsible behavior and exemplary efforts in work and other rehabilitative activities during serving their sentence. In this article the author specifically focuses on international standards and regulations in the Republic of Macedonia concerning the conditions and procedure for granting privileges to prisoners. In a separate chapter the author makes an analysis of the number of granted privileges to prisoners in the Republic of Macedonia in the period 2008-2016. The author concludes that our penological practice regarding the privileges of prisoners have a positive attitude because it is a very suitable method for dealing with inmates. When deciding to grant privileges to prisoners the prescribed criteria for granting should be respected. Also, the prisoners should be clearly acknowledged that their active involvement in the process of their own re-socialization will pay off; they will be granted privileges because of their positive behavior. On the other side, selective granting of privileges to prisoners can have the opposite effect. In order to minimize the abuse of the granted privileges, the re-socialization sector and the commission for granting privileges need to make an appropriate assessment of the prisoner's behavior after receiving the privilege.

Keywords: privileges, re-socialization, rehabilitation, prisoners, abuse.

⁵³ Associate Professor, University of "Ss. Cyril and Methodius", Faculty of Law "Iustinianus Primus", Skopje, Institute of Criminal Law, Blv. "Goce Delchev" 9 B, 1000 Skopje, Republic of Macedonia. Tel.: +389 70 378 555. Fax: +38923227549.

E-mail: aleksandra_gruevskadrakulevski@yahoo.com. (<http://www.pf.ukim.edu.mk/gruevska-drakulevski-dr-aleksandra/>)